ANDIJON VILOYATI MODDIY MADANIY MEROS OBYEKTLARINING HUDUDIY JOYLASHUVI VA TURIZM SALOHIYATI (GIS TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA)

Talabjonov Bunyodbek Saidaxmad o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktaranti

Annotatsiya

Maqolada Andijon viloyatidagi moddiy madaniy meros obyektlarining hududiy joylashuvi va turizm salohiyati GIS texnologiyalari hamda Kernel Density Estimation (KDE) usuli asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Andijon viloyati Madaniy meros boshqarmasining joriy arxiv ma’lumotlari asosida arxitektura, arxeologiya, monumental san’at va diqqatga sazovor joylar toifalariga mansub obyektlar o‘rganildi. Tahlillar natijasida Andijon shahri, Marhamat, Qo‘rg‘ontepa, Buloqboshi, Xo‘jaobod va Jalaquduq tumanlarida tarixiy-madaniy meros obyektlarining zich joylashgan hududlari aniqlanib, ularning turizmni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritildi.

Kalit so‘zlar: *madaniy meros, arxeologik yodgorlik, GIS, KDE, turizm, Andijon viloyati, tarixiy geografiya, madaniy landshaft.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida tarixiy-madaniy meros obyektlarini asrash va ulardan turizmni rivojlantirish maqsadida foydalanish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Farg‘ona vodiysining tarkibiy qismi bo‘lgan Andijon viloyati qadimiy sivilizatsiya markazlaridan biri sifatida ko‘plab arxeologik va me’moriy yodgorliklarga ega.

Prezidentning 2020-yil 19-oktabrdagi PQ–4861-son qarorida madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish va ularni turizm marshrutlariga integratsiya qilish vazifalari belgilab berilgan[1, B.12]. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish konsepsiyasida madaniy meros obyektlarini turistik resurs sifatida rivojlantirish muhim yo‘nalishlardan biri sifatida qayd etilgan[2, B.3].

Bugungi kunda tarixiy-madaniy meros obyektlarining hududiy joylashuvini GIS texnologiyalari yordamida tahlil qilish ularning tarixiy rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash hamda turizm salohiyatini baholash imkonini bermoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning manbaviy asosini Andijon viloyati Madaniy meros boshqarmasi joriy arxiv ma’lumotlari tashkil etdi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, statistik, kartografik va GIS tahlil usullaridan foydalanildi.

Arxiv ma’lumotlaridagi geografik koordinatalar QGIS dasturiga kiritilib, Kernel Density Estimation (KDE) usuli yordamida obyektlarning hududiy zichligi xaritalari yaratildi. KDE usuli tarixiy obyektlarning klasterlashuv darajasini aniqlash imkonini beradi[3, B.46].[55]

Andijon viloyatida moddiy madaniy meros obyektlarining hududiy taqsimlanishi

Andijon viloyati moddiy madaniy merosi tarkibida arxeologik, me’moriy, monumental san’at va diqqatga sazovor joylar alohida o‘rin tutadi. Viloyat hududida

[55] Longley P., Goodchild M., Maguire D., Rhind D. *Geographical Information Systems and Science*. – New York: Wiley, 2015.

joylashgan yodgorliklarning aksariyati qadimgi Dovon davlati va ilk o‘rta asrlar bilan bog‘liqdir.

Ortiqali Xusanov, Abdumalik O‘rinboyev va Bahodirjon Siddiqovlarning ta’kidlashicha, viloyatdagi 231 ta arxeologik yodgorlikning 197 tasi qadimgi Dovon davlati bilan bog‘liq bo‘lib, bu hududning Markaziy Osiyo tarixidagi muhim o‘rnidan dalolat beradi[4, B.197].[56]

Arxiv ma’lumotlari ko‘rsatishicha, yodgorliklarning katta qismi ilmiy jihatdan yetarli darajada o‘rganilmagan. Bu esa ularni ilmiy muomalaga kiritish va turizm resursiga aylantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Andijon shahri moddiy madaniy merosining hududiy xususiyatlari

Andijon shahri viloyatdagi tarixiy-madaniy obyektlarning eng yirik markazlaridan biri hisoblanadi. Shaharda me’moriy yodgorliklar, ziyoratgohlar, monumental san’at obyektlari va arxeologik yodgorliklar birgalikda joylashgan.

KDE tahlili natijalari shaharning markaziy qismida madaniy meros obyektlari yuqori darajada klasterlashganligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, tarixiy markaz va unga tutash hududlarda obyektlar zichligi yuqori bo‘lib, bu hududni tarixiy-turistik klaster sifatida shakllantirish imkonini beradi[5, B 1].[57]

Andijon viloyatidagi tarixiy-madaniy meros obyektlarining hududiy taqsimlanishini aniqlash maqsadida Kernel Density Estimation (KDE) usuli asosida fazoviy tahlil amalga oshirildi[7,B.214][58]. Tahlil natijalari ayrim tumanlarda madaniy meros obyektlari yuqori darajada klasterlashganligini, ayrim hududlarda esa obyektlar nisbatan tarqoq joylashganligini ko‘rsatdi[8,B.90][59].

2-jadval

Andijon viloyati tumanlarida tarixiy-madaniy meros obyektlarining hududiy zichlik xususiyatlari

Tuman	KDE natijasi	Klasterlashuv darajasi	Turizm salohiyati
Marhamat	Bir necha yirik zichlik markazlari mavjud	Yuqori	Yuqori
Qo‘rg‘ontepa	Sharqiy qismda kuchli klaster	Yuqori	Yuqori
Buloqboshi	Markaziy va janubi-g‘arbiy hududlarda klasterlar	O‘rtacha-yuqori	Yuqori
Xo‘jaobod	Tarqoq joylashuv, ayrim zich markazlar mavjud	O‘rtacha	O‘rtacha-yuqori
Jalaquduq	Janubiy va markaziy qismlarda klasterlar	O‘rtacha	O‘rtacha

[56] Xusanov O., O‘rinboyev A., Siddiqov B. Ko‘hna Dovon davlati yodgorliklari bo‘ylab velosayohat: yutuq va muammolar // *Farg‘ona vodiysining qadimgi va o‘rta asrlar arxeologiyasi, etnografiyasi, tarixi muammolari va ularning tahlili*. – Andijon: Usmon Nosir Media, 2023. – B. 197.

[57] Andijon viloyati Madaniy meros boshqarmasi joriy arxivi. Andijon shahri moddiy madaniy meros obyektlari reyestri, 2025.

[58] Mirzayev T. *O‘zbekiston tarixiy geografiyasi*. – Toshkent: Fan, 2019. – B. 214–218.

[59] Abdullayev B.M. *Farg‘ona vodiysi arxeologik yodgorliklari va ularni muhofaza qilish masalalari*. – Toshkent: Fan, 2014. – B. 85–91.

Tuman	KDE natijasi	Klasterlashuv darajasi	Turizm salohiyati
Andijon shahri	Tarixiy markazda yuqori zichlik	Yuqori	Juda yuqori

Manba: Andijon viloyati Madaniy meros boshqarmasining joriy arxiv ma’lumotlari hamda QGIS dasturida bajarilgan KDE tahlillari asosida muallif tomonidan tayyorlandi[5,B.3].[60]

2-jadval ma'lumotlari shuni ko‘rsatadiki, tarixiy-madaniy meros obyektlarining eng yuqori konsentratsiyasi Andijon shahri, Marhamat va Qo‘rg‘ontepa tumanlarida kuzatiladi. Ushbu hududlarda yodgorliklarning tarixan qadimiy aholi manzillari, savdo yo‘llari va siyosiy-ma'muriy markazlar bilan bog‘liq ravishda shakllanganligi ularning zich joylashuviga sabab bo‘lgan[61]. Ayniqsa, Andijon shahri hududida arxitektura yodgorliklari, ziyoratgohlar va tarixiy maskanlarning bir markazda to‘planganligi KDE xaritasida yaqqol namoyon bo‘ladi[5,B.5].[62]

Marhamat tumanida Mingtepa yodgorligi boshchiligidagi arxeologik majmualar atrofida bir nechta klasterlarning shakllanganligi kuzatildi. Bu esa hududning qadimgi Davan davlati va Buyuk Ipak yo‘li bilan bog‘liq tarixiy ahamiyatini tasdiqlaydi. Qo‘rg‘ontepa tumanida esa yodgorliklarning sharqiy qismda to‘planishi qadimgi sug‘orma dehqonchilik va aholi manzillarining shakllanish jarayonlari bilan bog‘liqdir.

Buloqboshi tumanida obyektlar sonining ko‘pligi va bir nechta zichlik markazlarining mavjudligi hududning arxeologik salohiyati yuqoriligidan dalolat beradi. Xo‘jaobod va Jalaquduq tumanlarida esa obyektlar nisbatan tarqoq joylashgan bo‘lib, alohida lokal klasterlar shakllangan. Bu holat ushbu hududlarda tarixiy-madaniy meros obyektlarini yagona turistik marshrutlarga integratsiya qilish zaruratini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, KDE tahlili Andijon viloyatida tarixiy-madaniy meros obyektlarining hududiy joylashuvi tasodifiy emasligini, balki tarixiy taraqqiyot, qadimgi aholi manzillari va transport-kommunikatsiya yo‘nalishlari ta'sirida shakllanganligini ko‘rsatdi. Mazkur natijalar meros obyektlarini turizm maskanlariga aylantirish, yangi turistik marshrutlarni ishlab chiqish va madaniy merosni hududiy boshqarish strategiyalarini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Marhamat tumani viloyatning eng yirik arxeologik markazlaridan biri hisoblanadi. Bu yerda Mingtepa yodgorligi joylashgan bo‘lib, ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan qadimgi Dovon davlatining siyosiy markazlaridan biri sifatida e’tirof etiladi[5,B.7]

KDE xaritasida tumanning markaziy qismida bir nechta zich klasterlar shakllanganligi kuzatiladi. Bu holat qadimgi sug‘orma dehqonchilik tizimlari va urbanizatsiya jarayonlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin

Qo‘rg‘ontepa tumanida arxeologik obyektlar soni boshqa hududlarga nisbatan ko‘pligi bilan ajralib turadi. Kultepa, To‘shtepa, Sultonobod tepaligi va boshqa yodgorliklar hududning qadimiy tarixidan dalolat beradi.

[60] Andijon viloyati Madaniy meros boshqarmasi joriy arxivi ma'lumotlari, 2024–2025 yy.
[61] Mirzayev T. *O‘zbekiston tarixiy geografiyasi*. – Toshkent: Fan, 2019. – B. 214–218.
[62] Andijon viloyati Madaniy meros boshqarmasi joriy arxivi ma'lumotlari asosida QGIS 3.40 dasturida bajarilgan KDE tahlili natijalari.

KDE tahlillari tumanning sharqiy qismida yuqori zichlikdagi tarixiy-madaniy klasterning mavjudligini ko‘rsatdi. Ushbu klaster qadimgi aholi manzilgohlari va sug‘orma dehqonchilik vohalarining shakllanishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Buloqboshi tumani paleolit davridan boshlab o‘rta asrlargacha bo‘lgan tarixiy qatlamlarni o‘zida mujassamlashtirgan yodgorliklari bilan ajralib turadi. Ko‘tirbuloq, Xontepa, Navaxtepa va Softepa kabi yodgorliklar hududning qadimiy o‘zlashtirilgan makon ekanligini ko‘rsatadi.

KDE tahlili natijalari markaziy va janubi-g‘arbiy hududlarda yodgorliklar zich joylashganligini ko‘rsatdi. Bu esa tarixiy aholi manzilgohlari va xo‘jalik markazlarining aynan shu hududlarda shakllanganligini tasdiqlaydi.

Xo‘jaobod tumanida arxeologik yodgorliklar bilan bir qatorda ziyorat turizmi uchun muhim obyektlar ham mavjud. Imom ota, Manak ota, Qambar ota va Mexon Vali ziyoratgohlari bugungi kunda mahalliy va mintaqaviy turizm rivojiga xizmat qilmoqda[5,B.8].

Jalaquduq tumanida esa Qutayba ibn Muslim bilan bog‘liq qadamjolar alohida o‘rin tutadi. Qutayba ibn Muslim ziyoratgohi, Sulton Ena, Chashma buva va Qambar ota majmualari nafaqat ichki, balki tashqi ziyorat turizmi uchun ham muhim resurs hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari Andijon viloyatida moddiy madaniy meros obyektlarining hududiy joylashuvi tarixiy taraqqiyot jarayonlari bilan uzviy bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi[6.B.68].

KDE tahlillari:

- Andijon shahri, Marhamat va Qo‘rg‘ontepa tumanlarida yuqori zichlikdagi tarixiy klasterlar mavjudligini;
- Buloqboshi va Xo‘jaobod tumanlarida arxeologik va ziyorat obyektlari uyg‘unlashganligini;
- Jalaquduq tumanida esa diniy turizm salohiyati yuqoriligini ko‘rsatdi.

Mazkur obyektlarni yagona turistik marshrutlar tizimiga integratsiya qilish, GIS texnologiyalaridan foydalangan holda raqamlashtirish va ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish Andijon viloyatining turizm salohiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 19-oktabrdagi PQ–4861-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish konsepsiyasi (2019–2025).
3. Longley P., Goodchild M., Maguire D., Rhind D. Geographical Information Systems and Science. – New York: Wiley, 2015.
4. Xusanov O., O‘rinboyev A., Siddiqov B. Ko‘hna Dovon davlati yodgorliklari bo‘ylab velosayohat: yutuq va muammolar // Farg‘ona vodiysining qadimgi va o‘rta asrlar arxeologiyasi, etnografiyasi, tarixi muammolari va ularning tahlili. – Andijon: Usmon Nosir Media, 2023. – B. 197.
5. Andijon viloyati Madaniy meros boshqarmasi joriy arxivi. Andijon viloyati moddiy madaniy meros obyektlari reyestri, 2025.
6. Shamsiyeva M.X., Talabjonov B.S. Farg‘ona vodiysida madaniy meros obyektlarini muzeylashtirishda turizm industriyasining o‘rni (2016–2020-yillar) // Farg‘ona vodiysining qadimgi va o‘rta asrlar arxeologiyasi, etnografiyasi, tarixi muammolari va ularning tahlili. – Farg‘ona: Classic, 2023. – B. 68.
7. Mirzayev T. *O‘zbekiston tarixiy geografiyasi*. – Toshkent: Fan, 2019. – B. 214–218.